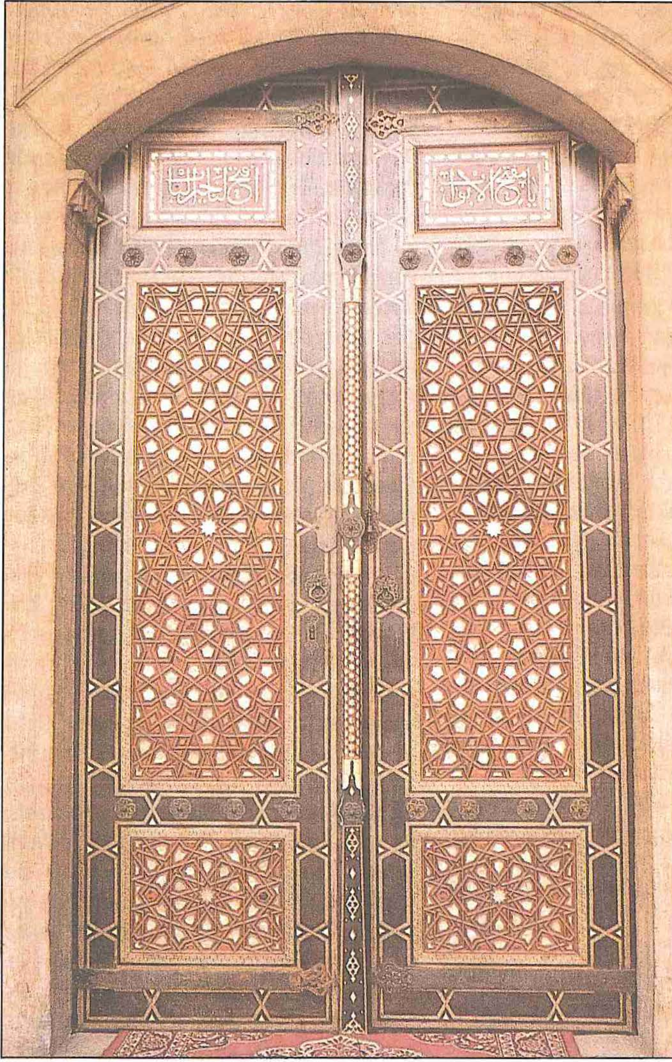

Abanoz bordürlü kapı (I. Ahmed Türbesi-İstanbul)

Abanozun İslâm dünyasında sevilen bir ahşap türü olmasına rağmen yaygın şekilde kullanılması ancak XIII. yüzyıla rastlamaktadır. Daha önceleri adından, tozu göz iltihaplarına ve mide ağrılarına iyi gelen bir tıbbî bitki olarak bahsedildiği görülmektedir. Abanozun İslâm sanatlarında en çok kullanıldığı alan kakmacılıktır. Siyah renginin fildişiyle, sedefle ve sarı, kızıl-kahverengi, kırmızı renklerdeki ahşapla sağladığı uyum, bu tür malzemeyle birlikte çekmece, kutu ve tavla, dama-satranç tahtası gibi eşyanın yapım ve tezyininde tercih edilmesine sebep olmuştur. Türk ahşap sanatının en güzel örneklerini vermiş olan Anadolu Selçukluları, ceviz ağacının yanı sıra abanozu da kullanmışlar, fakat ondan tek parça ve oymacılık hünerinin gösterilebileceği rahle ve benzeri eşyadan çok, kündekârî teknikle çeşitli parçalardan meydana getirilen minber gibi büyük boy ahşap eserlerin yapımında faydalanmışlardır. Bunun sebebi, büyük abanoz parçalarının zamanla çatlaması ve aşırı sertliğinin de oymacılıkta ceviz ağacı kadar ustalık gösterilmesine meydan vermemesidir. Bu sebeplerle bazı eserlerde abanoz yerine, uzun süre pis su içinde bekletilerek veya gemilerin arkasına bağlanıp açık denizlerde dolaştırılarak rengi karartılmış (abanozlaşmış) başka sert ağaçların kullanıldığı görülmektedir. Abanozdan yapılan eşya arasında kutu, kalemdan, baston, kılıç kabzası, kaşık, tesbih, satranç ve dama taşları, tavla pulları sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1973, I, 435; Faik Yaltırık, *The Genus Diospyros Lotus in the Flora of Turkey* (VI), Edinburg 1978; "Abanoz", *TA*, I, 12; J. Hell, "Abanoz", *İA*, I, 4 vd.; R. Letouzey, "Ebénales", *EUn.*, V, 892-894.

 SARGON ERDEM

ABÂPÛŞ-İ VELÎ
(ö. 890/1485)

Mevlevî tarikatı şeyhlerinden.

Germiyan şehzadelerinden Hızır Paşa'nın oğludur. Balı Mehmed Çelebi ve Balı Sultan olarak da tanınır. Dedesi Süleyman Şah, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Sultan'la evli olduğundan soyu Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye kadar ulaşır. Mevlevî dervişlerinden olan babası kendisine saltanat elbisesi yerine tarikat abâsı giydirdiği için "Abâpûş-i Velî" lakabıyla anıldı. Hayatının büyük bir kısmını Afyonkarahisar dağında yaptırdığı zâviyede geçirdi. Şehre çok az inen Balı Sultan, bu zâviyedeki sohbetleriyle dervişlerinin mânevî hayatına ışık tuttu.

Abâpûş-i Velî'nin Mevlevîlik tarihi açısından esas önemi, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin babası olması ve oğlunu sağlığında postnişin tayin etmesidir. Böylece Afyonkarahisar dergâhı, Konya'dan sonra tarikatın ikinci önemli merkezi olmuştur. Dîvâne Mehmed Çelebi'ye "ikinci pîr", hatta Mevlânâ'nın yeniden zuhuru olarak bakılmıştır. Abâpûş-i Velî'nin kabri Afyonkarahisar Mevlevî Dergâhı'ndadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâkıb Dede, *Sefîne*, Kahire 1283, s. 335; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 102, 103, 122; Efdalüddin, "Abâpûş-ı Veli", *İTA*, II, 44-45.

 MUSTAFA KARA

ÂBÂR
(الآبار)

Arapça bi'r (kuyu) **kelimesinin çoğulu.**

Fıkıh kitaplarının temizlikten bahseden bölümünde (Kitâbü't-tahâre), herhangi bir şekilde kirlenen kuyunun nasıl temizleneceği bir alt bölüm halinde ele alınmış ve işlenmiştir. Kelime daha çok bu bölümde kullanılmaktadır (**bk. KUYULAR**).

ABAZA HASAN
(ö. 1069/1659)

Osmanlı Devleti tarihinde en büyük Celâlî isyanını çıkaran âsi reisi.

Silâhtar Bölüğü'ne mensup kapıkulu süvarilerindendir. Kara Haydaroğlu İsyanı'nın bastırılmasındaki hizmetlerinden dolayı dikkati çekerek 1648'de Ye-

ni İl Türkmen voyvodalığına tayin edildi. Bu durum diğer ocak ağalarının kıskançlıklarına yol açtı ve Abaza Hasan müddetini doldurmadan görevinden azledildi. İktidara hâkim olan ocak ağaları onu ortadan kaldırmaya teşebbüs edince, çevresine büyük bir kalabalık toplayarak isyan etti. İzmit'i geçip yol kesmeye ve baskınlar yapmaya başladı; bu arada Kastamonu'yu yağmaladı. Buna rağmen hükümet ciddi bir tedbir alamadı. Nihayet, Şeyhülislâm Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'den bir fetva alınarak Sivas Valisi İpşir Mustafa Paşa'nın Abaza üzerine gönderilmesine karar verildi. Bu arada âsilere katılmış bulunan sipahilerin esâmeleri defterden çıkarıldı. Fakat İpşir Paşa bu görevi kabul etmekte tereddüt gösterince azledilerek yerine Karaman Beylerbeyi Katırcıoğlu Mehmed Paşa serdar tayin edildi. Ancak, İpşir Paşa ile birleşen Abaza, Aksaray civarında Katırcıoğlu'nu mağlûp etti.

Bu başarısından sonra halktan zorla vergi toplamaya kalkışan Abaza, İpşir Paşa'yı sadârete namzet görmeye başladı; bunun için İstanbul'a yürümeyi bile planladı. Bu sırada İstanbul'da ağalar saltanatına son verilmiş, âsilerle anlaşma zemini hazırlanmıştı. Nihayet hükümetin zayıf anından faydalanan âsiler, hazırladıkları hücceti kabul ettirdiler. Buna göre Abaza'ya Türkmen ağalığı, İpşir Paşa'ya da Halep beylerbeyiliği verildi. Bundan sonra kapılarında daha fazla asker beslemeye başlayan âsiler, halka da zulümden geri kalmadılar. İpşir Mustafa Paşa 1654'te sadârete tayin edilince, yanında Abaza Hasan ve binlerce sipahi olduğu halde İstanbul'a geldi. Ancak, sebep olduğu hadiselerden dolayı bu makamda altı ay kadar kalabildi, çok geçmeden de idam edildi. Bu durum karşısında Abaza da önce Türkmen voyvodalığına, bir müddet sonra da Diyarbekir valiliğine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

IV. Mehmed'in tahta çıkışının ilk sekiz yılında devlet otoritesi çok zedelenmiş, on dört sadrazam denenmiş olmasına rağmen müsbet bir sonuç alınamamıştı. Son olarak birtakım şartlarla Köprülü Mehmed Paşa sadârete getirildi. Merkezî otoriteyi kuvvetlendirmek ve ülkede asayişi sağlamak amacıyla birçok kimseyi öldürmek zorunda kalan Köprülü, Abaza'yı önce Halep valiliğine tayin etti, daha sonra da Erdel seferine çağırdı. Bu arada Köprülü'nün sert icraatından kaçanlar Abaza'ya iltihak ediyorlardı. Abaza ise Köprülü'nün Erdel seferi davetine uymayarak padişahtan, onu sadâretten azletmesini istedi. Devlet kuvvetleri Macaristan içlerinde düşmanla uğraşırken Anadolu'da büyük bir Celâlî isyanı başladı. Abaza, Ilgın'da Anadolu Serdarı Murtaza Paşa emrindeki bir kuvveti mağlûp ettiyse de kış mevsiminin gelmesi üzerine Halep'e çekildi. Bu arada halk Abaza'dan yüz çevirmiş, emri altındaki kalabalık kuvvetler erzaksız kalmış ve firarlar artmıştı. Nihayet, bir komplo neticesinde başta kendisi olmak üzere maiyetindeki vezirlerle birlikte Halep'te katledildi. İsyan bastırıldıktan sonra Anadolu'da eşkıya ve silâh araması yapılmış, birçok suçlu yakalandığı gibi 80.000 tüfek de müsadere edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 371-372; Naîmâ, *Târih*, İstanbul 1281-83, V, 83-89; VI, 103-106, 341-352; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 53, 320-323, 352-356, 364-369; Müceteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı* (doçentlik tezi, 1976, İ.Ü.Ed.Fak.); Cl. Huart, "Abaza", *İA*, I, 5-6; a.mlf., "Ābaza Ḥasan", EI^2 (İng.), I, 4.

MÜCTEBA İLGÜREL

ABAZA MEHMED PAŞA

(ö. 1185/1771)

Osmanlı devlet adamı.

Hekimoğlu Ali Paşa'nın çuhadarı ve güvenilir adamı idi. Genç Ali adlı eşkıya reisini ortadan kaldırdığı için "silâhşor-ı şehriyârî" tayin edildi (1746). Aynı yıl Maraş beylerbeyi oldu. Bir müddet sonra Gunye mutasarrıflığına tayin edildi. 1765'te Bozok sancağı mutasarrıflığına getirildi. Bu sırada Çapanoğlu Ahmed Paşa'yı bertaraf ettiyse de bazı keyfî hareketlerde bulunmasından dolayı görevinden azledildi (1766). Bundan sonra Teke mutasarrıfı, daha sonra da Hotin cephesi seraskeri oldu. Hotin Kalesi'ni Ruslar'a karşı savunup muhasaradan kurtarmak için gösterdiği gayretler sayesinde vezir tayin edildi ve Hotin'de bırakıldı; fakat kale Ruslar'a terkedilince oradan alınarak Moldavya'nın müdafaası ile görevlendirildi. 1770'teki Kagul (Kartal) Muharebesi'nde sağ kola kumanda eden Mehmed Paşa, aynı yıl Silistre valisi tayin edildi. Bu sırada asker toplamak için kendisine emanet edilen hazineyi israf ile itham edilerek vezirliği alındı ve Köstendil'e gönderildi. Ancak Kırım hanının aracılığı ile vezirliği iade edildi, Yenikale ve Rubat'ın muhafazası ile görevlendirildi. Fakat Yenikale'nin müdafaasına gitmeyerek kalenin Ruslar'ın eline geçmesine sebep oldu. Kırım'dan Sinop'a dönünce görevini terkettiği için idam edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânîzâde, *Mür'i't-tevârîh* (nşr. M. Münir Aktepe), İstanbul 1976, I, 126; İstanbul 1978, II, 59; Enverî, *Târih*, Topkapı Sarayı Ktp., Bağdat Köşkü, nr. 234, vr. 299^b; Vâsıf, *Târih*, İstanbul 1219, II, 9, 22, 28, 92, 99; a.e., *(Mehâsinü'l-âsâr*, nşr. M. İlgürel), İstanbul 1978, s. 20; Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980, s. 33-34; Cl. Huart, "Abaza Mehmed Paşa", *İA*, I, 6; a.mlf., "Ābāza Muhammad Pasha", EI^2 (İng.), I, 4.

MÜCTEBA İLGÜREL

ABAZA PAŞA

(ö. 1044/1634)

Genç Osman'ın kanını dava ederek isyan eden Erzurum beylerbeyi.

Âsi Halep Valisi Canbuladoğlu'nun hazinedarı iken onun yenilgiye uğraması sırasında yakalanmış, ancak yeniçeri ağası Halil Ağa'nın aracılığıyla bağışlanmıştı. Halil Ağa kaptan-ı derya olunca ona da derya beyliği verdi. Bir süre sonra, önce Maraş, ardından Erzurum beylerbeyi oldu (1621). Sultan II. Osman'ın öldürülmesi üzerine yeniçerileri "padişah katili" ilân ederek onların hakkından gelmek için çevresine topladığı sekbanlarla Erzurum'da yeniçerileri imhaya kalkıştı. Bu arada ocak aleyhine İstanbul ve Anadolu'da ortaya çıkan hareket dolayısıyla asker arasında büyük bir huzursuzluk başlamıştı. Abaza, bu durumdan faydalanarak bir yandan sancaklara kendi adamlarını tayin ederken, diğer yandan da halktan vergi toplamaya başladı. Padişahın kanını dava ederek isyan eden Trablusşam Valisi Seyfoğlu Yûsuf Paşa ile Maraş Beylerbeyi Kalavun Yûsuf Paşa'nın da kendisine katılmasıyla kısa zamanda çevresine 30.000 kişi toplamayı başardı ve ele geçirdiği yeniçeri, topçu, cebeci, acemi oğlanı gibi ocak mensuplarını öldürttü. Abaza Paşa, şeyh olarak benimseyip kendisine intisap ettiği ve tarihlere "Abaza Şeyhi" lakabıyla geçen Seyyid Abdürrahîm-i Bayrâmî'nin telkinlerine uyarak emrindeki kuvvetlerle Şebinkarahisar ve Sivas'ı ele geçirdi. Daha sonra da Ankara üzerine yürüdü ve şehri